

Klinik vaka sunumu : Bayan Dor

Psikotik aktarım ve sanrının işlevi ile ilişkisi*

Umur Yiğit NURAL**

Bugün sizlere, kendisine Bayan Dor adıyla seslendiğimiz bir vaka hakkında konuşmak istiyorum. Geçen yıl USBÜ'de*** gerçekleştirdiğim klinik psikoloji stajım boyunca Bayan Dor'un psikologla yaptığı görüşmelere katıldım. Bu görüşmeler boyunca onun sözlerini, özellikle sanrılarını ve tabi ki hikayesini dinledim. Bu görüşmelerle birlikte klinik ve kuramsal anlamda birçok soru sorma fırsatı yakaladım. Bunlar özellikle sanrının işlevi ve sanrı aracılığıyla kurulan aktarım ilişkisi üzerine olan sorulardı. Bugün, hastane ekibi ile yaptığımız bu toplantıya klinik ve kuramsal yanıtlarını bulmak üzere iki soru getirdim. Sanrı nedir ve klinik bir çalışma yaparken neden ona kulak vermeliyiz? Sanrılar aracılığıyla, aktarım denilen terapötik ilişki nasıl kurulur?

2019 yılının mayıs ayının sonlarına doğru USBÜ ve de stajım ile ilgili bir rüya gördüm. Dahası bu rüyayı psikotik aktarım konusunu açıklamak için klinik psikoloji master 2 tezimde ele aldım. Rüyamı sizinle de paylaşmak isterim.

Daha önce yaşadığım ve çalıştığım şehir olan İstanbul'daydım. Bir yıl dokuz ay boyunca psikolog olarak çalıştığım huzurevini ziyaret ediyordum. Çalışma sürecim boyunca görüşmeler gerçekleştirdiğim eski bir kadın psikotik hastamı görmüştüm. Gariptir rüyamda insanlarla Türkçe değil ama Fransızca konuşmaktaydım... Sanki yolumu arıyormuşum gibi birçok kez huzurevinden çıkmıştım. Yolculuğumun bir anında bir camii gördüm. Ancak ne zaman ki camiinin yanına yaklaştım, işte o zaman farkına vardım ki bu büyük avlusu olan bir kiliseymiş... Daha sonra huzurevine geri döndüm. Yeniden burada ve hastamla çalışmak istiyordum. Daha sonra keşfettim ki bu eski kadın psikotik hastam odasından çıkabiliyor, rahatça hareket edebiliyor, doğru düzgün konuşabiliyor... Nasıl oldu da önceki klinik durumundan çıkabildi, sormak istemiştım. Aniden USBÜ'de yanında staj yaptığım psikoloğun huzurevinde olduğunu gördüm. Ardından şu soruları sormuştım: Şimdi huzurevine nasıl geri dönebilirim? Eski hastamla yeniden nasıl çalışabilirim?

* 10/02/2020 tarihinde, Centre Hospitalier Les Murets, USBÜ Marie Cazin'de yaptığım sunumun metnidir.

** Klinik psikolog (u.nural@windowslive.com).

*** USBÜ: Uzun Süreli Bakım Ünitesi. Kronik psikiyatrik hastalık geçmişi bulunan yaş almış kişilerin geriyatrik ve psikiyatrik bakımlarının yanı sıra psikolojik ve sosyal durumlarıyla da ilgilenilerek gelecekte herhangi bir huzurevine yerleştirilmeleri için uzun süreli bakım hizmeti verilen ünite.

Bu rüya aracılığıyla da anlaşılabilceği gibi, Bayan Dor ile yaptığım çalışma bana önceki deneyimlerimi ve klinik karşılaşmalarımı hatırlatmıştı. Ayrıca bu çalışma beni her zaman öznellik başta olmak üzere, her özne ve hastanın özgülüğü konuları üzerine düşündürmüştü. Ben bu durumu her bir öznenin *kendine has grameri** olarak adlandırıyorum. Peki bu grameri klinikte nasıl duyabiliriz? Diyebiliriz ki her öznenin sözü ve semptomu kendine hastır. Biz bu söz ve semptomları genellemeyi ya da silmeyi değil, tam tersine onları öznel sözünden itibaren duymayı ve onlarla çalışmayı deneriz. Bu durumda sanrıyı da aynı şekilde ele almaktayız. Sanrıyı ve psikotik özne için sanrının kendine has mantığını anlamaya, başka bir deyişle kavramaya çalışırız. Bu nedenle de USBÜ'deki klinik uygulamamız boyunca Bayan Dor'a, her ne kadar sanrıları tüm görüşmeleri dolduruyor olsa da, duyulabilme olanağını vermeye çalıştık.

Öncelikle kendimize şu soruyu soralım: sanrı ne anlama gelmektedir? Bu soruya cevap verebilmek için hemen Freud'a başvurabilirim. Freud *Nevroz ve psikoz* adlı metninde, psikoz kliniğindeki sanrının bastırmanın başarısızlığının sonucu olarak ele alınabileceğini yazar. Freud psikanaliz literatürünün ilk psikotik vakası olan Başkan Schreber üzerine çalışırken bastırmadaki bu başarısızlığı şöyle açıklar: "içsel olarak iptal edilmiş olan dışarıdan geri döner."¹ Bu tanıma göre diyebiliriz ki ruhsal bir eleman ya da bir olay öznellikte temsil edilemezse, farklı bir şekilde ortaya çıkar: özne için yabancı ve dramatik olan bir biçimde. Biz bu durumu klinikte sanrı ya da varsanı olarak adlandırmaktayız. Ayrıca Freud'un sanrı hakkındaki bir başka cümlesini daha dile getirmek isterim. Freud için sanrı "bir tedavi ve yeniden yapılanma girişimidir"². Sanrı öznellik ile dış dünya arasında açılan fayı *doldurma* girişimi olarak da anlaşılabilir. Freud bu fayı şu şekilde açıklamaktadır: "Sanrıda delilik, benin dış dünyayla ilişkisinde açılan faya yapıştırılan bir parça olarak kullanılır."³ Sonuçta freudyan düşünceye göre sanrının hem özneye kendini dayatan yabancı ve tuhaf bir şey hem de yeni bir ruhsal gerçeklik yapılandırmak için bir girişim olduğunu söyleyebilirim.

Belki burada araya girebilirim. Bayan Dor ne zaman bizimle konuşsa, sanrılarını da beraberinde getirirdi. Şimdilik sanrılarının mekanizması üzerine konuşmayacağım ancak sanrılarının Bayan Dor'un hayatındaki ve öznelliğindeki işlevi üzerine tartışmak isterim. Aslında ben tezimde, sanrı ve aktarımla ilişkileri üzerine sorusuyla çalışmaya tam da Bayan Dor ile aramızda geçen bir olaydan sonra karar vermiştim. Bundan önce zaten onun sanrıları ile ilgilenmekteydim ancak bu olay bana özellikle bu konu üzerine çalışabilme fırsatını verdi. USBÜ'ye erken geldiğim bir gün Bayan Dor psikoloğun kapısının önüne beni göremeye ve konuşmaya gelmişti. Biraz sohbet ettikten sonra beni takip etmek istediğini

* La grammaire propre.

¹ Freud, S., (1911) "Remarques psychanalytiques sur l'autobiographie d'un cas de paranoïa", *Cinq psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1971.

² Freud, S., (1924) "Névrose et psychose", *Névrose, psychose et perversion* içinde, Paris, PUF, 1973, p. 285.

³ ibid, p. 285.

ve bunun mümkün olup olmadığını sordu. Ben de onun televizyon odasında vakit geçirebileceğini dile getirdim. Buraya kadar her şey normal gözüküyor. Ancak Bayan Dor ile yaptığımız bir görüşme ve süpervizyon toplantısından sonra öğle arasındayken, bakıcı ya da hemşirelerden biri bana gelip, Bayan Dor'un beni göstererek *Alman* olup olmadığını sorduğunu dile getirdi.

Bu olayla birlikte, görüşmelerimiz boyunca bu Alman sanrısı ile çalışma fırsatı yakaladım. Tabii ki bir sanrı olan Alman kelimesi, Bayan Dor'un diğer sanrılarına göre daha iyi düzenlenmişti. Başka bir deyişle, bu sanrının Bayan Dor'un söylemi içerisindeki öznel mantığını takip edebiliyorduk. Alman sanrısı bizi babasına (çünkü babasının Alman mı yoksa Fransız mı olduğundan emin değildi), bir zamanlar yaşadığı yetimhaneye (çünkü onun göre yetimhaneyi işletenler Almanlardı), onunla evlenmek isteyen bir aşığa, ona kötülük yapmak isteyen polisler ve sürekli odasında durup ona bakan birisine göndermekteydi. Öyleyse şimdi de kafasını karıştıran ben olmuştum. Çünkü her zaman sessizlik içinde seanslarında hazır bulunmakta ve aksanım ile de bir yabancıyı temsil etmekteydim.

Bu konu üzerine çalışırken sanrının bir merdiven gibi basamaklı bir yapıda olabileceğini fark ettim. Ayrıca Alman sanrısının belirli bir yapısı vardı. Bu durum bana Lacan'ın psikozlar seminerinden bir cümleyi anımsattı: "Sanrılıyan özne, *sanrılarının basamaklarını** tırmandıkça, emin olduğu şeylerin git gide daha gerçekdışı olduğundan daha da emin olur."⁴ Şimdi Lacan'ın bu cümlesine dayanarak konuşmak istiyorum. Bu kuramsallaştırmayı açıklamaya çalışmadan önce bir şeyi belirtmek isterim. Sanrı sorusu ile çalıştığımızda, onu silmeye değil, aksine onu duymaya ve öznel mantığını kavramaya çalışmaktayız. Lacan'ın cümlesine gelince, *sanrılarının basamakları* kavramını psikotik için bir sanrısız yapı olarak düşünebiliriz. Bu basamakları çıkma işini de psikotiğin özneleşme girişimi olarak ele alabiliriz. Bu kavram bana her zaman Bayan Dor'un Alman sanrısını hatırlatmıştır. Çünkü, Bayan Dor sanki kendine ait bir hikâyeyi ve de yeni bir gerçekliği bu sanrı etrafında yaratmış gibidir.

Biraz önce Alman sanrısının, Bayan Dor'un diğer sanrılarına göre daha iyi yapılandığını dile getirmiştim. Aslında Bayan Dor'un sanrılarını sınıflandırmanın bir başka olasılığı daha bulunmaktadır. Maleval'in *sanrının mantığı*⁵ üzerine olan kuramsallaştırmasından yola çıkarak, bu kuramsallaştırmadaki paranoid sanrı basamağına denk düşen üç farklı sınıflandırma yapmıştım. Şimdi sizlere birkaç örnek vermek istiyorum: "*birisi bana dedi ki*" (Jacques Chirac, çocukları, kocası, Araplar, Fransızlar, bir Alman); "*bana dendi ki*"; "*öyle gerekir ki*" ... Bütün bu sanrılar bana Alman sanrısından daha az yapılanmış görünmektedir. Çünkü Alman sanrısı Bayan Dor'un söylemine bir anlam vererek bütünlük sağlarken, bu saydıklarım kaygı verici ve tehditkâr bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

* L'échelle des délires.

⁴ Lacan, J., (1955-1956) *Le Séminaire Livre III. Les Psychoses*, Paris, Seuil, 1981, p. 89.

⁵ Maleval, J.-C., *Logique du délire*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2011.

Bu durum bize psikotik bir özne ile terapötik çerçeve içinde çalışma imkânı sağlamaktadır. Daha önce de dile getirdiğim gibi, öznenin ürettiği sanrılara saygı gösterilmelidir çünkü bir sanrı özne için yaşamsal bir değere sahip olabilmektedir. Bu da bize başlangıçta belirttiğim her öznenin *kendine has gramerini* anımsatır. Ayrıca iyi yapılanmış bir sanrı psikotik öznenin hayatına bir anlam, bir tutarlılık ve bir devamlılık verebilir. Sonuçta tezim boyunca sanrının işlevini bu lacanyen okumadan itibaren açıklamaya çalıştım. Dahası bu okuma bana başka bir soruyu daha sordurdu. Şimdi ikinci soruma geçmek istiyorum.

Artık sanrının psikotik özne için çok önemli olduğunu biliyoruz. Bu durumda, psikotiğin sanrısıyla birlikte terapötik bir ilişkiyi nasıl kurabiliriz? Psikotik özne klinik anlamda bizden bir şey talep etmekte midir? Psikozun kliniğinde bir aktarım çalışması yapmak mümkün müdür? Samimi bir şekilde söylemek gerekirse bugün tüm bu sorulara yanıt vermeye çalışmayacağım. Ancak yine de psikoz kliniğinde aktarım ilişkisine dair bazı temel noktalara değinmek istiyorum.

Freud aktarıma dair kuramsallaştırmasını nevrotik, hatta histerik vakalarından yola çıkarak oluşturmuştur. Ayrıca ona göre, klinikte psikotik bir özne ile analitik bir aktarım çalışması yapmak imkansızdır. Diyebiliriz ki psikozdaki aktarıma dair psikanalitik çalışmalar ancak Freud'un ölümünden sonra başlayabilmiştir. Freud gerçekten de birkaç noktada haklıydı çünkü psikotik öznenin dil ile ilişkisi, nevrotiğin kurduğu ilişkinin mantığından farklıydı. Tam burada Lacan'dan bir alıntı yapmak isterim: "özne Ötekilerden dil duvarı aracılığıyla ayrılmıştır."⁶ Psikotiğin bu dil duvarı ile kurduğu ilişki nevrotiğin kurduğu ilişkiden farklıdır. Nevrotik için bu dil duvarı ile karşılaşmanın semptom ve kaygı üreten, kendi var oluşuna dair bir sınır olarak belirlediğini söyleyebilirim. Bununla birlikte bu karşılaşma psikotik özne için aşırı, hatta öznellik ve gerçeklik arasında bir kopuşa neden olan ölümcül bir deneyim olabilir. Bu nedenle temeli sözün değiş tokuşuna dayanan klinik bir teknik olan terapi ilişkisini psikoz kliniğinde uygulamak hiç de kolay değildir.

Böylece tezim boyunca Lacan'ın bir cümlesinden yola çıkarak, psikotik aktarımın imkanı olup olmadığı üzerine kafa yormaya başladım: "bir analistin psikoz karşısında geri çekilmesine neden yoktur."⁷ Yani klinikte psikotiğin sanrılarını ya da varsanılarını bir kenara atmamalıyız. Geçen yıl Bayan Dor ile yaptığımız görüşmelerde olduğu gibi, çalışmaya devam edebilmek için öznenin *kendisine has gramerini* anlamayı denemeliyiz.

Bir görüşmemizde psikolog Bayan Dor'a "bu sesleri ilk kez ne zaman duymuştunuz, hatırlıyor musunuz?" diye sormuştu. Bayan Dor hemen cevap vermişti: "bunlar ses değil, gerçekler..." Bence

⁶ Lacan, J., (1954-1955) *Séminaire Livre II, Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, Paris, Seuil, 1978, p. 286.

⁷ Lacan, J., « Ouverture de la section clinique », *Ornicar ?*, n° 9, 1977.

Bayan Dor'un bu yanıtı bile bize çok şey öğretmişti. Sanrı ya da sanrısız yapı yanıltıcı değildir. Tersine Bayan Dor için sanrısı, etrafında gerçekliğini, hikayesini ve de yaşamını yapılandırdığı bir gerçektir.

Czermak her ne kadar "psikotikler aktarıma zor tahammül eder"⁸ dese bile, bana göre klinikte psikotik aktarım ile çalışmak imkânsız değildir. Geçen yıl USBÜ'deki stajım boyunca, stajyer psikolog olarak Alman sanrısı aracılığıyla Bayan Dor ile terapötik bir ilişki geliştirebilmişim. Ayrıca bu merkezi sanrısından yola çıkarak, Bayan Dor'un yaşamının ve psikozunun *kendine has gramerini* kavrayabilmişim. Yine de belirtmek gerekir ki psikotik aktarımda iki temel eğilim vardır. Aktarım klinisyene doğru sınırsız, hatta ölümcül bir aşk olarak belirebilir. Öte yandan aktarım, terapötik ilişkideki aşkı reddeden bir biçimde ortaya çıkabilir: örneğin görüşmeler boyunca süren derin bir sessizlik. Ancak her halükârda, Czermak'ın da dediği gibi, psikotiğin aktarımı aldatıcı değildir. Çoğunlukla sanrı aracılığıyla beliren aktarım duyulmayı ve hesaba katılmayı beklemektedir. Çünkü bizim için her sanrı öznel bir hikâye içermektedir.

⁸ Czermak, M., *Patronymies, considérations cliniques sur les psychoses*, Toulouse, Éditions Érès, 2012, p. 213.